

Мазепа (скорочено)

Джордж Гордон Байрон

Поема

Закінчився бій шведів під Полтавою. Численні полки Карла XII полягли "серед скривавлених шляхів". Самого короля поранено. Втікаючи з поля бою, Карл XII спиняється в лісі для перепочинку. Він лягає під деревом, тамуючи біль від ран. Гетьман Мазепа і собі злазить з коня, але перш ніж лягти відпочивати козацький гетьман (1):

...обійняв свого коня
За шию, наче той рідня,
І не зважаючи на втому,
Підкинув листя вороному,
Обтер на спині вогкий пил,
Звільнив з оброті і вудил,
І неприховано радів,
Що їв годованець степів,
Хоча й тривожився раніше,
Чи стане він на пасовище,
Адже оцей купратий кінь
Був невловимий, наче тінь,
Неначе блискавка гарячий,
Проте покірливий, терплячий,
І ніс вождя у далечінь,
Як справжній кінь, татарський кінь!
Він знав господареву річ
І лиш почує тихий клич —
Крізь натовп, силу, тисячі,
Було то вдень а чи вночі,
Від заходу і до світання
До нього линув без вагання
І зупинявся на постій,
Неначе олень молодий.

Тож, доглянувши коня, Мазепа послав на землю горностаєву кирею, перевірів рушницю (чи не відсирів порох, "чи цілий кремінь і курок"), черес і піхви золоті. Потім дістав баклажку і харчі та й почав частувати короля й увесь почет. Карл XII прийняв частування, а тоді почав розпитувати Мазепу, за що той так шанує свого коня. Козацький гетьман відповів, що не добром поминає "ту школу, де навчивсь їзди". Швецький король зацікавився такою відповіддю і, замість того щоб заснути, наполог на розповіді Мазепа:

— А все ж таки уваж і вволь,—
Сказав гетьманові король,
Який до всього мав готовність,—
Я хочу вислухати повість.

Гетьман погодився розказати про давній випадок із власного життя. Тоді він служив пажем при дворі короля Яна-Казимира.

Вродливий красень з мене був.
Як сімдесятий рік минув,
Тоді признатися не гріх,
Що на світанку днів моїх
З чоловіків ніхто красою
Не міг би зміритись зо мною.
Я мав і молодість, і міць,
Рум'янець повний серед лиць
І шкіру ніжну, молоду...

При дворі польського короля служив тоді також один ясновельможний пан — надзвичайно багатий, гонористий, родовитий. Він мав прекрасну дружину Терезу, молодшу за нього на тридцять років. Одного разу Мазепа зустрівся з Терезою і закохався у цю жінку неземної краси. Але тривалий час вони могли тільки обмінюватися багатозначними поглядами, адже у вищому світі не прийнято було знайомитися самотійно — отож треба було, щоб хтось представив їх одне одному. Знайомство відбулося під час якоїсь гри, назву якої Мазепа-оповідач вже й не пам'ятав.

Ми зустрічались в таїні.
Той день у схованці мені,
Коли темніла неба синь,
Був нагородою терпінь.
Ходив я днями сам не свій,
Крім того часу, про який
Пригадую. За мить єдину
Я всю віддав би Україну,
До неї всю мою любов,
Щоб тільки пажем бути знов,
Що ніжним серцем володів
І шпагою, не мав скарбів,
Багатства, крім дарів природи —
Здоров'я, молодості, вроди.
Ми зустрічались в таїні.
Я знаю, декому ті дні
Солодкими подвійно є.
Та я б віддав життя своє,
Щоб перед небом і землею

Назвати міг її моєю,
Бо часто й довго нарікав,
Що крадькома її стрічав.

Але щастя закоханих тривало недовго. Старий граф вистежив коханців і оскаженів від люті й ревностів. Разом із загоном гайдуків він оточив місце зустрічі Мазепи з Терезою. Молодий паж вихопив шпагу і почав оборонятися, але сили були нерівні — напасники здолали його. Мазепу закували і перепроводили до графського замку. Кара, яку вигадав одурений чоловік, виявилася жахливою:

— Коня! — і вивели коня.
Тяжка була із ним борня —
То справжній виходень пустині,
Що народився в Україні.

.....

Ніяк приборкати не могли
Його шаленого пориву,
Він дибився і їжив гриву,
Покритий піною, коли
Його до мене підвели.
І в лютім запалі тоді
Мене стайничі молоді
Йому на спину завдали,
Ріжучі в'язучи вузли,
Жахнули скакуна — і враз
На волю випустили нас...

Мазепа-паж почув услід дикий регіт, свист і сміх. Він хотів вигукнути страшні слова прокльону, але вітром йому забило дух. Лише через кілька років він зміг помститися за біль образи:

Від осоружних тих воріт
Нічого я не залишив;
Ані підйомових мостів,
Ані решіток опускних,
Чи загород, ровів старих,
Ні каменя, ані бруска —
Все знищила моя рука:
Ніде й зела за кілька гін,
Лиш мурава на гребнях стін.

.....

Ніколи вам не прийде думка,
Що замок там стояв колись.
Мазепа спалив осоружний замок.

Але повернімось до того часу, коли, прив'язаний до скакуна, Мазепа мчав степами

вдень і вночі. Паж пробував пручатися, аби звільнитися від пут, але цим ще більше лякав коня. Голос "і тихий, і слабкий" "конем сприймався, ніби вибух, немов лунав мисливський ріг..." Пута врізалися в тіло Мазепа, він стікав кров'ю, спрага мучила його. Рисак нісся вже лісом, де зграя вовків, почувши запах крові, влаштувала тривалу гонитву. Часом хлопець втрачав свідомість і, приходячи до тями, дивувався витривалості коня, який не спинявся ні на мить. Трохи легше стало вершнику, коли кінь перепливав річку,— вода воскресила молоді сили. Але надії звільнитися від пут були марні: силкуючись, вершник лише сильніше затягував вузли.

Перепливши річку, кінь стишив свій хід.

У нестриманному бігу,

Замилений, свою снагу

Він загубив. Пристав, ослаб —

Його й дитина повела б...

Зійшло сонце, і Мазепа-паж побачив, що він у дикій місцевості: ніде не виднілося ні людського, ні звіриного сліду, відбитку колеса чи плуга. Нарешті десь здалека почулося кінське іржання. Юнак зрадів, гадаючи, що то якийсь кінний загін їде шляхом. Але радість його була передчасною. Назустріч йому вибіг табун диких коней, які не знали ні вуздечок, ні острогів. Рисак, на якому сидів Мазепа, тихим від знемоги іржанням "відповів — і враз упав". Табун, здивований побаченням, ураз спинився, постояв трохи над своїм мертвим товаришем і помчав далі. Бідолашний вершник не мав сил позбутися коня, "і вкупі вмираючий лежав на трупі!" Вже над ним кружляв ворон, готовий виклювати очі, і лише слабкий хрип людини відлякував хижого птаха. Вже серед мороку юнак побачив якісь вогні, але, сприйнявши їх за марення, втратив свідомість. Опритомнів він у світлиці, де біля нього сиділа юна панна. Виявляється, молодого Мазепу серед степу знайшли козаки і віднесли до найближчого помешкання, де його й вирвали з обіймів смерті.

На цьому гетьман обірвав розмову. Ніхто нічого не сказав йому щодо пережитого ним випадку — король Карл XII "спав уже з годину".

(1) Тут і далі уривки з поеми наводяться в перекладі О. Веретенченка.